

Katarzyna Tłuczek

Andrzej Zwoliński, *Samobójstwo jako problem osobisty i publiczny*

Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, stron 271.

Samobójstwo jest zjawiskiem niezwykle dynamicznym, złożonym i niejednoznacznym do określenia. Stanowi wypadkową wielu czynników: społecznych, kulturowych, biologicznych oraz psychologicznych. Każda śmierć samobójcza jest sytuacją przekroczenia granicy..., granicy pomiędzy przysłowiowym być a nie być z której nie ma już odwrotu.

Dane statystyczne pokazują, że liczba samobójstw rośnie w miarę rozwoju cywilizacji. Światowa Organizacja Zdrowia¹ podaje, iż każdego roku prawie milion osób umiera z powodu śmierci samobójczej (co daje wskaźnik 16 osób na 100,000). W konsekwencji, samobójstwo popełniane jest na świecie co 40 sekund. Szacuje się, że do roku 2020 wskaźnik samobójstw znacznie wzrośnie i co 20 sekund ludzie będą nieodwracalnie rezygnować z dalszej egzystencji. Warto dodać, że samobójstwa obecnie stanowią trzecią wiodącą przyczynę śmierci ludzi na świecie. Powyższe dane wskazują, że zjawisko to staje się istotnym problemem, zarówno w wymiarze indywidualnym jak i społecznym, a także wyzwaniem dla współczesnego świata, w tym również świata nauki. Bez wątpienia, kwestia śmierci samobójczej nie może pozostać tematem tabu. Zjawisko o takiej skali trzeba dobrze poznać, poddać analizie i wyciągnąć wnioski, aby móc skutecznie z nim walczyć.

Na polskim rynku wydawniczym nie znajdziemy wielu naukowych opracowań dotyczących zjawiska samobójstw, choć w ostatnich latach ukazuje się ich coraz więcej. Klasyczną pozycją w tej tematyce jest *Suicydologia* Brunona Hołysta – ojca polskiej suicydologii – wydana w 2002 roku. Zawiera ona szczegółową analizę zjawiska samobójstw w ujęciu wielu dyscyplin naukowych, metodologię badań suicydologicznych,

¹ http://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/suicideprevent/en/ data dostępu 29.06.2013.

a także program pomocy osobom, które dokonały zamachów samobójczych. Jest to, jak do tej pory, pozycja najbardziej rozbudowana (zarówno jeżeli chodzi o metodologię, profilaktykę, dane statystyczne, jak i opis szczegółowy zjawiska) i kompletna. Kolejną klasyczną publikacją z zakresu powyższej tematyki jest analiza socjologiczna samobójstwa w kontekście zmian społecznych dokonana przez znaną socjolog Marię Jarosz. Pozycja wydana w 1997 roku pod tytułem *Samobójstwo* doczekała się wznowienia w 2004 roku (*Samobójstwa. Ucieczka przegranych*). Autorka, poprzez analizę zachowań autodestrukcyjnych, odkrywa zaskakujące prawidłowości życia społecznego w różnych czasach i kulturach, głównie jednak skupiając się na okresie transformacji w polskim społeczeństwie. Jest to jednak typowo socjologiczne ujęcie problemu. Inne tytuły dotyczące tej tematyki to prace B. Pileckiej dotyczące głównie kwestii samobójstw wśród młodzieży, opracowania A. Suchańskiej odnoszące się do psychologicznego ujęcia zjawiska, a także *Etyczne ujęcie samobójstwa* w opracowaniu T. Ślipko lub *Idea samobójstwa w filozofii* – J. Marxa.

W 2013 roku na polskim rynku wydawniczym ukazała się książka pt. *Samobójstwo jako problem osobisty i publiczny* Andrzeja Zwolińskiego – profesora nauk teologicznych, socjologa, sektologa. Mając w świadomości pełny obraz zjawiska samobójstw zaprezentowany przez Hołysta, podeszłam z lekką obawą do recenzowanej publikacji. Kierowała mną jednak nieodparta ciekawość uzyskania aktualnego obrazu dotyczącego problematyki samobójstw. Jedno jest pewne, Zwoliński prezentuje wielowymiarowość zjawiska, próbując osadzić je w czasach współczesnych, nie zapominając jednak o historii i „garści” aktualnych statystyk.

Publikacja rozpoczyna się od próby określenia, czym jest zjawisko samobójstw, jak jest definiowane z punktu widzenia różnych dyscyplin naukowych. Autor próbuje zaprezentować pełny obraz znaczeniowy pojęcia, przytaczając m.in. cztery podstawowe kategorie działań samobójczych (samobójstwo bezpośrednie, pośrednie, narażenie życia na niechybną śmierć, narażenie życia na prawdopodobną śmierć). Następnie prezentuje typologie samobójstw, odwołując się do pioniera socjologii w zakresie badania zjawiska śmierci samobójczej, jakim był bez wątpienia Emil Durkheim. Przedstawia również kategorie samobójstw dostarczone przez psychologię, nie zapominając wspomnieć o dokonaniach Zenony Płużek w tej dziedzinie.

W kolejnym rozdziale prof. Zwoliński zaprasza nas do odbycia niezwykle interesującej podróży przez różne epoki historyczne, począwszy od antyku, aż po współczesność, podczas której prezentuje odmienne podejście do samobójstw. Analizuje ogólne trendy śmierci samobójczej w poszczególnych okresach dziejów ludzkości. Odnosi się przy tym do literatury z danego okresu, co stanowi dodatkowy walor książki. Opisuje pokrótce „syndrom Wertera” oraz motyw samobójczej śmierci w twórczości Mickiewicza. Dotyka również tematu samobójstw wśród polskich prozaików i poetów. Jest to jeden z ciekawszych rozdziałów książki, który daje nam szerokie spektrum spojrzenia na analizowane zjawisko w odniesieniu do różnych kultur. Uzupełnieniem do powyższych rozważań jest osobny rozdział poświęcony podejściu prawa do kwestii samobójczej śmierci w poszczególnych okresach historycznych oraz część poświęcona stosunkowi filozofów starożytnych, okresu średniowiecza oraz nowożytnych do analizowanego zjawiska.

Każdy myśliciel, w zależności od okresu, w którym żył i tworzył, miał odmienną ocenę moralną samobójstwa. W dziejach myśli filozoficznej ukształtowały się zatem dwa nurty oceny etycznej śmierci samobójczej – zrzeszający jej zwolenników (m.in. egzystencjaliści, utylitaryści) oraz przeciwników (filozofowie starożytni, filozofowie okresu średnio-wieczna). W recenzowanym opracowaniu znajdziemy poglądy obu tych stron.

Interesujący jest także rozdział dotyczący tematyki samobójstw w odniesieniu do największych doktryn religijnych. Głos duchownych na temat śmierci samobójczej odgrywał w ciągu wieków bardzo istotną rolę, zwłaszcza w społeczeństwach chrześcijańskich, gdyż wpływał znacząco na prawodawstwo państwowe oraz kształtował sposób myślenia społeczeństwa w tej kwestii. Zwoliński na wstępie tej części swojej pracy prezentuje praktyki stosowane przez ludy pierwotne, m.in. takie jak: ludy Ugandy, Joruba, Masajowie, Buriaci i wiele innych oraz ich sposób postrzegania samobójstwa. Jest to niezwykle fascynująca, ale i krótka (nad czym ubolewam) podróż ukazująca wierzenia i rytuały pierwotnych kultur. Autor jednocześnie odnosi się do zjawiska śmierci *voodoo* czy rytuału *sati*. Następnie przedstawia stosunek hinduizmu, buddyzmu i islamu do śmierci samobójczej. Co najważniejsze, czyni to w sposób bardzo przystępny tak, aby czytelnik mógł dostrzec specyfikę myślenia o śmierci samobójczej, każdej z wyżej wymienionych religii. Z racji swoich zainteresowań naukowych porusza temat samobójstw w wybranych sektach, takich jak: Świątynia Ludów, Odłam Dawidowy czy Świątynia Słońca. Szeroko omawia również podejście Kościoła katolickiego do kwestii samobójstw – począwszy od Starego Testamentu przez Nowy Testament aż po stanowisko współczesnego Kościoła, w tym poglądów Jana Pawła II. Zwoliński jako teolog wykazuje się dużą znajomością zarówno wybranych doktryn religijnych, jak i poszczególnych encyklik czy kodeksu prawa kanonicznego w odniesieniu do pochówku osób, które popełniły samobójstwo.

Równie ciekawy jest rozdział poświęcony tematyce samobójstw altruistycznych, będących aktem heroizmu, odwagi, ale także protestu czy manifestacji pewnych idei. Autor nie ogranicza się jedynie do analizy zjawiska w dawnych kulturach (np. *seppuku* w kulturze japońskiej), ale podaje konkretne przykłady samobójstw o charakterze altruistycznym z okresu np. II wojny Światowej (pakty samobójcze – Wrocław 1945, „żywe torpedy” – Kampania Wrześniowa 1939). Zwraca uwagę na samobójcze loty *kamikadze* (wojna japońsko-amerykańska), czy „żywe bomby” (Liban, lata 70 i 80-te XX wieku). Wspomina o samobójczych atakach terrorystycznych jako jednej z odmian samobójstwa altruistycznego. Zwoliński porusza również bardzo istotny w kontekście ostatnich wydarzeń² problem dotyczący samospalenia, przytaczając konkretne przykłady osób (w tym także Polaków), które dokonały takich aktów w imię manifestacji ważnych idei, sprzeciwu czy walki z reżimem.

Kolejne rozdziały zawierają analizę zjawiska w aspekcie socjologii i psychologii. Autor odwołuje się do tradycyjnych koncepcji z zakresu wyżej wymienionych nauk. Porusza problem samobójstw w wyniku izolacji społecznej czy nacisku grupowego. Prezentuje motywy i uwarunkowania samobójczej śmierci z punktu widzenia psychologii

² 12 czerwca 2013 roku 56-letni mężczyzna podpalił się pod Kancelarią Premiera.

chociażby Freuda, Adlera, Froma, czy bardziej współczesnych, jak Ringla. Zwraca uwagę na zjawisko pustki egzystencjalnej, która jest znakiem naszych czasów, odwołując się do koncepcji Ciorana (nihilizm) czy Frankla. W dużym skrócie prezentuje analizę przyczyn samobójstw w wyniku lęku, depresji czy chorób psychicznych.

Obecnie możemy zaobserwować trend „odmłodzenia struktury samobójczej”, o czym wspomina Zwoliński w osobnym rozdziale poświęconym analizie samobójstw wśród dzieci. W tej części swojej pracy autor analizuje przyczyny śmierci samobójczej u młodych osób, zwracając uwagę na zgubny wpływ Internetu, który wręcz zachęca do popełnienia samobójstwa i przyczynia się do zwiększenia ich liczby wśród coraz młodszych ludzi. Globalna sieć potęguje falę samobójstw i staje się przestrzenią do zawierania pak-
tów samobójczych, o czym pisze Zwoliński, podając konkretne przykłady mające miejsce w Polsce. Odnosi się do wpływu określonej muzyki na postawę przyszłego samobójcy oraz maluje obraz kondycji współczesnej młodzieży. Przytacza mało znaną w Polsce kategorię *hikikomori* – młodych ludzi, którzy izolują się od świata. Autor, co istotne, opisując czynniki, które mogą przyczynić się do zwiększenia ryzyka samobójstw u dzieci i młodzieży, zwraca uwagę czytelnika na aktualność tego problemu.

Niezwykle ważnym, a według mnie mało rozwiniętym, tematem w recenzowanej publikacji jest profilaktyka presuicydalna i postsuicydalna. Zwoliński podaje ogólne informacje na temat polityki instytucjonalnej w zakresie zapobiegania samobójstwom, opisuje także symptomy zachowań samobójczych oraz pewne stereotypy, które wpływają znacząco na rozumienie samej problematyki. Odczuwam jednak niedosyt, jeżeli chodzi o kwestię przytoczenia przez autora konkretnych przykładów praktyk stosowanych w zakresie profilaktyki presuicydalnej w szkołach. Jest to niezwykle istotne ze względu na rosnącą liczbę samobójstw wśród młodych ludzi. W polskiej literaturze temat ten jest mało rozpowszechniony i, mam wrażenie, ciągle marginalizowany. Brakuje konkretnych programów profilaktycznych skierowanych do jednostek edukacyjnych. Szkoła przecież powinna być miejscem, w którym realizowane są wszelkie działania na rzecz poprawy jakości życia dzieci i młodzieży. W myśl dewizy zaczerpniętej z mądrości Talmudu: „Kto ratuje jedno życie, ratuje cały świat”.

***

Cechą charakterystyczną czasów, w których przyszło nam żyć jest różnorodność, pluralizm, brak stałych drogowskazów, niejednoznaczność, ostro zarysowujący się relatywizm moralny, brak stałego punktu odniesienia, pogłębiający się kryzys gospodarczo-polityczny czy rozluźnienie więzi międzyludzkich. To wszystko wpływa na kondycję współczesnego człowieka. Osamotnienie, brak duchowego zakorzenienia czy perspektyw na przyszłość może prowadzić do anomii, nihilizmu oraz pustki egzystencjalnej, a w konsekwencji do podjęcia przez jednostkę ostatecznej decyzji o rezygnacji z życia. Internet staje się, dodatkowo, medium wręcz zachęcającym, zwłaszcza młodych ludzi, do samobójstwa. W ramach szeroko rozumianej profilaktyki ważne jest, aby na rynku wydawniczym pojawiały się naukowe opracowania dotyczące zjawiska samobójstw

tak, aby nauczyciele, wychowawcy czy rodzice mogli zapoznać się ze współczesnymi trendami dotyczącymi tej kwestii. Prof. Zwoliński pokazuje szerokie tło problemu, prezentując szczegółowo typologię, historię, stosunek religii do samobójczego aktu, odnosząc się przy tym do różnych dyscyplin naukowych takich jak psychologia, prawo czy socjologia. Ujmuje on zjawisko samobójstw (w tym samobójstwa wspomagane oraz eutanazję) w sposób interdyscyplinarny, co jest dużą zaletą recenzowanego opracowania. Rozdziały uzupełniają się i przenikają, co daje szeroki ogląd analizowanego zjawiska. Poza tym praca napisana jest w sposób zwięzły, konkretny i zrozumiały dla przeciętnego czytelnika. Ważne jest również osadzenie problemu śmierci samobójczej we współczesnych realiach oraz opis konkretnych jej przykładów. *Samobójstwo jako problem osobisty i społeczny* nie będzie niczym odkrywczym dla znawców zagadnienia, jednak może stanowić (oprócz pracy Hołysta) kompendium wiedzy z zakresu suicydologii, gdzie znajdziemy niezbędne informacje dotyczące samobójstw zebrane w jednej publikacji. Studium samobójstwa zaprezentowane przez Zwolińskiego mogłoby jedynie zostać uzupełnione o konkretne dane dotyczące programów profilaktycznych, jakie są realizowane, np. w szkołach, w Polsce i na świecie. Całość jednakże skłania do ponownej refleksji nad zjawiskiem samobójstw, uświadamiając nam, że problem ten nie zniknął, a wręcz się pogłębia i wymaga podjęcia konkretnych działań o charakterze profilaktycznym.